

Fecr Yayınları: 512

ORYANTALİST DÜŞÜNCEDE “HAYALÎ RÂVÎ” ANLAYIŞI VE ELEŞTİRİSİ

Dr. Serkan ÇELİKAN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
Sertifika No: 47479

1. Baskı: Mart 2022

ISBN: 978-625-8005-56-1

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mahallesi Boyacılar Sokak No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ORYANTALİST DÜŞÜNCEDE
“HAYALÎ RÂVÎ” ANLAYIŞI
VE ELEŞTİRİSİ

Dr. Serkan ÇELİKAN

Ankara 2022

Serkan ÇELİKAN

1977 yılında Adana'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Adana'da tamamladı. 1995 yılında Adana On Dokuz Mayıs Lisesinden, 2000 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2004 yılında Kars'ın Sarıkamış İlçesi'nde vatanî görevini ifa etti. 2005 ve 2019 yılları arasında Osmaniye'nin Kadirli İlçesi'nde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı çeşitli okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği görevinde bulundu. Yüksek lisansını 2013 yılında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, doktorasını ise 2017 yılında yine aynı enstitüde tamamladı. 2019-2021 yılları arasında Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesinde Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yaptı. 2022 yılı itibariyle de Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde yine Doktor Öğretim Üyesi olarak göreve başladı. Halen bu görevini devam ettiren yazar, evlidir ve biri Zeynep diğeri de Hatice Gülderen isimli iki kız çocuğu babasıdır.

Kitapları:

Mecelle'nin Küllî Kaidelerinin Hadislerdeki Dayanakları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2021.

Uhuvvet Kavramı Bağlamında Kur'ân ve Sünnette Kardeşlik Hukuku, Bizim Büro Matbaa, Ankara 2018.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	11
GİRİŞ	15

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜŞTEREK RÂVÎ TEORİSİ VE HADİS İLİMLERİ BAKIMINDAN TÂBİÛN,

ETBÂU'T-TÂBİÛN VE MUHADRAMÛN NESİLLERİ	23
1.1. Müşterek Râvî Teorisi	26
1.2. Tâbiûn Nesli	33
1.3. Etbâu't-Tâbiûn Nesli	38
1.4. Muhadramûn Nesli	42

İKİNCİ BÖLÜM

JUYNBOLL'ÜN HAYÂLÎ OLDUĞUNU İMÂ VEYA İDDİA ETTİĞİ RÂVÎLER

2.1. Zirr b. Hubeyş (ö. 82/701)	47
2.2. Süveyd b. Gafele (ö. 80/699)	51
2.3. Zeyd b. Vehb (ö. 83/702)	53
2.4. Ma'rûr b. Süveyd (ö. 82/701)	56
2.5. Rib'î b. Hirâş (ö. 101/719)	57
2.6. Kays b. Ebî Hâzım (ö. 97/715 [?])	59
2.7. Beyân b. Bısr (ö. ?)	61
2.8. Ebû Amr Sa'd b. İyâs eş-Şeybânî (ö. 95, 96, 98)	63
2.9. Abduhayr b. Yezîd (ö. ?)	64
2.10. Ziyâd b. İlâka (ö. 135/752)	65
2.11. Tübey' b. Âmir (ö. 101/720)	68
2.12. Atıyye b. Kays (ö. 121/738)	69
2.13. Yûnus b. Meysere b. Halbas el-Cüblânî (ö. 132/749)	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAYALÎ OLDUĞU İMA VEYA İDDİA EDİLEN RÂVÎLERDEN NAKLEDİLEN BAZI

RİVAYETLER	75
3.1. Zirr b. Hubeyş'ten Nakledilen Rivayetler ve İsnâd Tahlilleri	76
a) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Cebrâîl'i Aslî Hali ile Gördüğünden Bahseden Rivayet	76
b) Felak ve Nâs Sûreleri ile İlgili Rivayet	79

c) Allah Katında Gerçek Dinin Tevhîd Esaslı İslâm Dini Olduğunu Gösteren Rivayet-----	82
3.2. Süveyd b. Gafele'den Nakledilen Rivayetler ve İsnâd Tahlilleri -----	86
a) Buluntu Mal (Lukata) Hakkındaki Rivayet-----	86
b) Hz. Ömer'in (r.a.) Hacerülesved'i Öpmesi Meselesiyle İlgili Rivayet-----	88
c) İpek Elbise Giymenin Hükümü Hakkında Hz. Ömer'den (r.a.) Nakledilen Rivayet-----	90
3.3. Zeyd b. Vehb'den Nakledilen Rivayetler ve İsnâd Tahlilleri-----	94
a) Kader İnancı Hakkındaki Rivayet -----	94
b) Merhametin Önemi Hakkında Cerîr'den Zeyd Vâsıtasıyla Nakledilen Rivayet-----	96
c) İpek Elbise Giymenin Hükümü Hakkında Hz. Ali'den (r.a.) Nakledilen Rivayet-----	98
3.4. Ma'rûr b. Süveyd'den Nakledilen Rivayetler ve İsnâd Tahlilleri-----	102
a) Hizmetçilerin Haklarıyla İlgili Rivayet -----	102
b) Hz. Ümmü Habîbe'nin Yapmış Olduğu Dua Hakkındaki Rivayet -----	104
c) Cennete Girmenin Temel Şartı Olarak Tevhîd Akidesi İle İlgili rivayet -	106
3.5. Rib'î b. Hirâş'tan Nakledilen Rivayetler ve İsnâd Tahlilleri-----	109
a) Hadîs Uydurmanın Akıbeti İle İlgili Rivayet-----	110
b) İslâm'da Hayâ Duygusunun Önemi İle İlgili Rivayet -----	111
c) Her İyiliği Sadaka Olarak Tanımlayan Rivayet -----	113
3.6. Kays b. Ebî Hâzim'den Nakledilen Rivayetler ve İsnâd Tahlilleri -----	116
a) Gıpta Edilemeye Değecek İki Nimetten Bahseden Rivayet -----	116
b) Namaz Kıldırın Kimselerin Dikkat Etmesi Gereken Hususlarla İlgili Rivayet-----	118
c) Dünyanın Ahirete Göre Değersiz Oluşu İle İlgili Rivayet -----	121
3.7. Beyân b. Bişr'den Nakledilen Rivayetler ve İsnâd Tahlilleri-----	123
a) Müşriklerin Baskısı Karşısında Sabrın Gerekliliği Hakkındaki Rivayet --	124
b) Allah Teâlâ'nın Kıyamet Gününde Görülmesi Meselesiyle İlgili Rivayet	125
c) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Güler Yüzlülüğü Hakkındaki Rivayet -----	128
3.8. Ebû Amr Sa'd b. İyâs eş-Şeybânî'den Nakledilen Rivayetler ve İsnâd Tahlilleri-----	131
a) Faziletleri Bakımından Amellerin Sıralamasıyla İlgili Rivayet-----	131
b) Müslümana Sövmenin ve Onunla Savaşmanın Hükümü İle İlgili Rivayet	134
c) Güzel İşlere Aracılık Yapmanın Fazileti İle İlgili Rivayet -----	135
3.9. Abduhayr b. Yezîd'den Nakledilen Rivayetler ve İsnâd Tahlilleri -----	137
a) Bazı Kapların Kullanımının Yasak Oluşu İle İlgili Rivayet -----	138

b) Ümmetin En Faziletlisi Hakkında Hz. Ali'den Nakledilen Mevkûf Rivayet --	139
c) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Abdest Alma Şekli İle İlgili Rivayet -----	140
3.10. Ziyâd b. îlâka'dan Nakledilen Rivayetler ve İsnâd Tahlilleri-----	142
a) Merhametin Önemi Hakkında Cerîr'den Ziyâd Vâsıtasıyla Nakledilen Rivayet -----	143
b) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Oğlu İbrâhîm'in Vefatı Hakkındaki Rivayet --	144
c) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Şükür Duygusu Hakkındaki Rivayet -----	147
3.11. Tübey' b. Âmir'den Nakledilen Rivayetler ve İsnâd Tahlilleri-----	150
a) Yağ İçerisine Düşen Farenin Hükümü İle İlgili Mevkûf Rivayet -----	151
b) Yatsı Namazından Sonra Kılınması Tavsiye Edilen Nafile Namazla İlgili Rivayet -----	153
c) İlmî Allah Rızasından Başka Amaçlarla Öğrenmenin Akıbeti Hakkındaki Rivayet -----	157
3.12. Atıyye b. Kays'tan Nakledilen Rivayetler ve İsnâd Tahlilleri -----	160
a) İslâm'da Cihâdın Önemi İle İlgili Rivayet-----	160
b) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Rukûdan Sonra Yaptığı Dua Hakkındaki Rivayet -	162
c) Takvânın Hakikati İle İlgili Rivayet -----	165
3.13. Yûnus b. Meysere b. Halbas'dan Nakledilen Rivayetler ve İsnâd Tahlilleri---	167
a) "O, Her An Yeni Bir Tasarruftadır." Âyetinin Tefsiri İle İlgili Rivayet---	168
b) Hayrın ve Şerrin Müminin Tabiatı Bakımından Durumları İle İlgili Rivayet	171
c) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadîslerini Tebliğ Etmenin Fazileti Hakkındaki Rivayet -----	173
SONUÇ -----	179
KAYNAKÇA -----	183

*Kıymetli, Fedakâr Eşim Ebru'ya...
Sevgili Kızlarım Zeyneb'e ve Hatice Gülderen'e...*

ÖN SÖZ

İslâm dünyasının Batılı devletler karşısındaki gerileme ve çöküş süreçlerinin temel sebebi hiç kuşkusuz Müslümanların kendi medeniyet esaslarından uzaklaşmalarıdır. Bunun dışında yaygın olarak, Batı'nın bilim ve teknoloji alanlarında kaydettiği gelişmelerin Müslümanlar tarafından takip edilememesi de söz konusu süreçlerin en önemli sebeplerinden biri olarak bilinir. Fakat Batı'nın sosyal bilimler sahasındaki çalışmalarının bu aşamada oldukça belirleyici olduğu da gözden kaçmamalıdır. Tarih, sosyoloji, psikoloji vb. ilimlerde elde ettikleri yeni bulgular ve bunları Doğu milletlerinin, özellikle de Müslümanların inanç, kültür, değer yargıları gibi toplumsal birlik ve direnç noktalarını tespit ve tahlil etme yönünde gösterdikleri uygulama başarıları Batı dünyasını İslâm ümmeti karşısında öne geçiren temel etkenlerden olmuştur. Kısaca Batı'nın Doğu'yu tanıma çabası olarak tarif edilebilecek bu faaliyet oryantalizm olarak isimlendirilir.

Hasmını veya rakibini iyi tanımanın başarıyı ve galibiyeti getiren en önemli unsurlardan oluşu sadece devletler ve milletler arası ilişkilerde değil, tüm spor müsabakalarında dahi geçerliliğini koruyan ve her zaman görülen sosyolojik ve psikolojik bir gerçektir. Esasen İslâm medeniyetinin dünya üzerinde etkisini göstermeye başladığı hicrî II. yüzyıl gibi erken dönemlerde de başarının temelinde sadece askerî faaliyetleri görmek doğru olmasa gerektir. O dönemde Müslümanların Beytülhikme gibi bir ilim ve felsefe merkezini tesis edip Yunan felsefesine ve İran kültürüne dair eserleri tercüme ederek yeni komşularını tanıma ve bu yabancı unsurlara karşı kendi inançlarını savunma konusundaki büyük isteklerinin ve çabalarının İslâm medeniyetinin gelişerek hâkim medeniyet olmasında önemli bir işlev gördüğü söylenebilir.

Yukarıda bahsedilen ve tıpkı fizyolojik ve biyolojik yasalar gibi tüm inanç grupları ve farklı toplumlar için geçerli olan sosyolojik yasa son yüzyıllarda Batılılar lehine de işlerlik kazanmıştır. Nitekim Müslümanların, siyasî ve askerî bakımdan zirvede olduğu dönemlerde maddî güçle onları yenemeyeceğini anlayan Batılılar, kültürel ve özellikle de teolojik bir hamle denilebilecek Doğu ve İslâm araştırmaları faaliyetlerini başlatmışlardır. Bilhassa son iki yüzyılda yoğunlaşan bu faaliyetler neticesinde birçok oryantalist (doğubi-

limci/şarkiyatçı) yetişmiş ve bunların yaptığı araştırmalar neticesinde büyük miktarlara varan telifât ortaya çıkmıştır.

Temel İslâm bilimlerinin çeşitli sahalarında ciddi düzeyde çalışmalar yapan oryantalistler gayet tabi ki hadîs ilmini de ihmal etmemişlerdir. Bilhassa hadîs alanında çalışan oryantalistler içerisinde Ignaz Goldziher (ö. 1921) ve Joseph Schacht (ö. 1969) dikkat çekmektedir. Bu iki araştırmacıdan sonra, onlardan büyük ölçüde etkilenen Hollandalı araştırmacı Gualtherus Hendrik Albert Juynboll (ö. 2010) gelir. Hadîs ile ilgili çalışmalarının merkezine isnâdı yerleştiren Juynboll, selefi Schacht tarafından icat edilip kendisi tarafından geliştirilen “müşterek râvî (common link)” isimli teori bağlamında rivayet ilimleri açısından çok değerli olan ve tâbiûn ve etbâu’t-tâbiûn olarak adlandırılan iki nesle mensup bazı muhaddisleri uydurmacı, bilhassa tabiûn nesline mensup bazı muhaddisleri de onlar tarafından uydurulan hayâlî şahsiyetler olarak tanımlamıştır. Juynboll’e göre gerçekte olmayan bir râvîyi icat eden (!) muhaddislerin bu davranışlarındaki amaçları rivayetlerin kabulü için isnâdın şart koşulmaya başlandığı dönemlerde kendi uydurdukları bazı hadîsleri yine kendi uydurdukları muttasıl isnâdlar aracılığıyla kabule şayan hale getirmektir.

Bahsi geçen müşterek râvî teorisi hakkında Türkçemizde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan Fatma Kızıl’ın *Müşterek Râvî Teorisi ve Tenkidi* isimli çalışması oldukça kapsamlı ve önemli bir çalışmadır. Ahmet Yücel de *Oryantalist Hadîs Anlayışı ve Eleştirisi* isimli eserinin bir bölümünde söz konusu teoriyi yine kapsamlı bir şekilde tenkide tabi tutmuştur. Konuyla ilgili olarak Salih Özer’in de bir çalışması vardır. O “Juynboll ve Isnâd Analiz Yöntemleri” isimli bu çalışmasında müşterek râvî teorisini incelemiş ve eleştirisini yapmıştır. Dolayısıyla bu çalışmamız ne genel olarak oryantalist hadîs anlayışını, ne de özel olarak müşterek râvî düşüncesini teorik planda yeniden ve kapsamlı olarak incelemeyi hedeflemektedir. Bu araştırmamızdaki amacımız oryantalistlerin, İslâm tarihini ve dinî kaynakları yorumlamadaki genel bakış açılarını yansıtan ve her şeyi kolayca ve hiçbir makul ve somut kanıt sunma gereksinimi duymadan uydurulmuş olarak niteleyen tavırlarının sonucu olarak hayalî olduklarını iddia ettikleri şahsiyetleri tarihî gerçeklikleri bakımından incelemektir. Fakat bu hayalî râvîler meselesinin müşterek râvî teorisinin en önemli unsurlarından olduğu da belirtilmelidir.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde müşterek râvî teorisi ve bu teori bağlamında söz konusu edilen iki nesil olan tâbiûn ve etbâu’t-tâbiûn nesilleri ve esasen tâbiûn neslinin bir parçası diyebileceğimiz

muhadramûn nesli hadîs ilimlerindeki konumları ve bu ilimlerin onlar için ifade ettiği değer bakımından kısaca ele alınmıştır. İkinci bölümde ricâl ve tabakât edebiyatı esas alınarak, uydurulduğu iddia edilen râvîler incelenmiş, onların -tarihî kişilikleri hakkında bir fikir vermesi açısından- biyografilerinden bazı kesitler ve bilhassa güvenilirlik durumları hakkında münekkid muhaddislerin yaptıkları değerlendirmeler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda onları uydurduğu iddia edilen bazı muhaddisler de bilhassa güvenilirlikleri bakımından ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise temel hadîs kaynakları çerçevesinde, hayâlî oldukları iddia edilen râvîlerin naklettikleri bazı rivayetler konu edilmiş ve bu rivayetlerin isnâd özellikleri, bunları gerçek kişilikler olmadıkları düşünülen râvîlerden nakleden farklı râvîlerin olup olmadığı ve metinlerinin başka isnâdlarla da gelip gelmediği hususlarında inceleme yapılarak söz konusu râvîlerin tarihî şahsiyetleri bu yönden de tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın ilim dünyasına mütevazı bir katkı olmasını temenni ederiz. Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Serkan ÇELİKAN

ADANA 2022